

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Olimova Dona Shokirovna

Pedagogika fanlari nomzodi (p.f.n), dotsent

Abdullayeva Shaxlo Otabek qizi

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Urganch filiali (TTAUF) 1 kurs Travmatologiya va
Ortopediya yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda psixologik va pedagogik yondashuvlarning ahamiyati tahlil etiladi. Tanqidiy fikrlash – talabaning axborotni mustaqil tahlil qilish, muammolarga mantiqiy va ratsional yondashish, muhim qarorlarni asosli tarzda qabul qilish qobiliyatidir. Maqolada tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik metodlar, shuningdek, bu jarayonni qo'llab-quvvatlovchi psixologik omillar – emotsional barqarorlik, o'z-o'zini anglash, reflektiv tafakkur yoritiladi. Talabalarda mustaqil va chuqur fikrlashni shakllantirish uchun o'quv jarayonida interfaol usullar bilan bir qatorda, ijobiy psixologik muhitni yaratish muhimligi asoslanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, pedagogik va psixologik yondashuvlarning uyg'unlashuvi tanqidiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishning muhim sharti sifatida qaraladi.*

Kalit so'zlar: *Tanqidiy fikrlash, pedagogik yondashuv, psixologik omillar, talaba, interfaol metodlar, mustaqil tafakkur, refleksiya, ta'lim psixologiyasi.*

Zamonaviy jamiyatda tezkor axborot almashinuvi, ilm-fanning yuksalishi, raqobatbardosh muhit va global muammolarning ko'payishi shaxsdan nafaqat bilimga ega bo'lishni, balki mustaqil, chuqur va tahliliy fikrlashni talab etmoqda. Ayniqsa, yosh avlod, xususan, talabalar jamiyatning ijtimoiy, madaniy va ilmiy hayotida faol ishtirok etishi uchun ularda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash – bu har qanday ma'lumotni avtomatik qabul qilish emas, balki uni tahlil qilish, baholash, asoslash, mantiqiy xulosa chiqarish va qaror qabul qilish jarayonidir.

Oliy ta'lim muassasalarida o'qiyotgan talabalar jamiyatning faol va ongli a'zolariga aylanishi uchun ularning fikrlash madaniyati yuqori bo'lishi zarur. Bu esa an'anaviy bilimlarni yod olishga asoslangan yondashuvdan voz kechib, interfaol, muammoli, ijodiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi metodikaga o'tishni taqozo etadi. Afsuski, bugungi kunda ayrim talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmagan, o'z fikrini asoslay olmaslik, mustaqil fikr yuritishda qiyinchiliklarga duch kelish holatlari uchrab turadi. Bu holat esa zamonaviy ta'limning sifatiga, kadrlar tayyorlash tizimiga va jamiyatdagi innovatsion taraqqiyotga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur maqolada talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida qo'llaniladigan psixologik va pedagogik yondashuvlar atroflicha tahlil qilinadi. Psixologik

yondashuvlar o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, emotsional holati, motivatsiyasi, refleksiv tafakkuri, ijtimoiy moslashuv darajasi kabi jihatlarni hisobga oladi. Pedagogik yondashuvlar esa o'quv jarayonini tashkil etish, metodik vositalar, o'qitish shakllari va muhitga yo'naltirilgan bo'ladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, tanqidiy fikrlash faqat o'qish jarayonidagina emas, balki talabani butun hayotida muhim rol o'ynaydi: u kasbiy faoliyatda ratsional qarorlar qabul qilish, hayotda mustaqil yo'l tanlash, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish kabi ko'plab fazilatlarining asosidir. Shu sababli, bu mavzuni chuqur o'rganish, psixologik-pedagogik mexanizmlarni tahlil qilish, samarali metodlar ishlab chiqish hozirgi davr talabi hisoblanadi.

Maqolada ushbu yo'nalishdagi ilg'or nazariyalar, metodik yondashuvlar, xalqaro tajribalar, shuningdek, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalaridagi holat ham tahlil etiladi. Shuningdek, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, ijobiy psixologik muhit va refleksiya jarayonining tanqidiy fikrlashga ko'rsatadigan ta'siri haqida ham fikr yuritiladi.

Tanqidiy fikrlash – bu shunchaki tanqid qilish emas, balki axborotni chuqur tahlil qilish, dalillarga asoslangan holda fikr yuritish, qarorlar qabul qilishda puxta asoslashgan yondashuvni nazarda tutadi. Hozirgi kunda ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri – yosh avlodni zamonaviy tafakkur egasi qilib tarbiyalash, ularda tanqidiy, mantiqiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida o'qiyotgan talabalar jamiyatning kelajagi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning faol ishtirokchilari sifatida mustaqil fikrlashga, yangilikka ochiq bo'lishga o'rgatilishi zarur.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogik yondashuvlar doirasida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar asosidagi o'qitish, debatlar, keys-stadiy, aks ettiruvchi yozuvlar, loyiha asosida o'qitish (project-based learning) kabi usullar keng qo'llaniladi. Bu usullar talabani bilimni tayyor shaklda emas, balki izlab topishga, tahlil qilishga, savollar berishga va mantiqiy xulosa chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi esa bu jarayonda nazoratchi emas, balki yo'naltiruvchi, fikrlashni rag'batlantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Tanqidiy fikrlashning rivojlanishida psixologik omillar ham katta ahamiyatga ega. Avvalo, shaxsning o'z-o'zini baholashi, emotsional barqarorligi, o'z fikrini erkin ifodalashga bo'lgan ishonchi bu jarayonda muhim hisoblanadi. Masalan, talaba o'z fikrini erkin ayta olmasa, uning ichki psixologik to'siqlari tanqidiy fikrlashga xalal beradi. Shu bois, o'quv jarayonida ijobiy psixologik muhitni yaratish, talabalarni qo'llab-quvvatlovchi kommunikatsion modelni joriy etish zarur. Psixologik yondashuvlar orasida shaxsga yo'naltirilgan, reflektiv (aks ettirishga asoslangan) va ijtimoiy-psixologik moslashuvga asoslangan metodlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, talabalarda empatiya tuyg'usini rivojlantirish, turli nuqtai nazarlarga ochiqlikni shakllantirish, alternativ fikrlarni tahlil qilishga o'rgatish orqali ularda kengroq tafakkur doirasi vujudga keladi.

Shuningdek, tanqidiy fikrlashni shakllantirishda o'yinli usullar, rolli o'yinlar, psixologik mashg'ulotlar (treninglar) ham yuqori samaradorlikka ega. Psixologik treninglar orqali talabalar o'z-o'zini anglaydi, ijtimoiy muloqotda erkinlashadi, savollarga tahliliy yondashadi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash salohiyatini oshiradi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, tanqidiy fikrlovchi talabalar o'z fikrini mantiqiy asoslay oladi, turli axborotlarni saralaydi, real hayotiy muammolarga ratsional yechim topadi. Bu esa ularning nafaqat ta'limdagi, balki hayotdagi muvaffaqiyatiga ham bevosita ta'sir qiladi. Pedagogik jarayonda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish doimiy, tizimli yondashuvni talab qiladi. O'qituvchidan esa zamonaviy metodik ko'nikmalar, psixologik savodxonlik, hamda har bir talabaga individual yondasha olish qobiliyati talab etiladi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogik va psixologik yondashuvlar o'zaro uyg'un holda qo'llanilishi kerak. Pedagogik metodlar orqali tashqi ta'lim muhiti shakllantirilsa, psixologik yondashuvlar talabaning ichki imkoniyatlarini ochib beradi. Bu ikki yondashuv bir-birini to'ldirgan taqdirdagina ta'lim jarayoni samarali, natijaviy va shaxsga yo'naltirilgan bo'ladi.

Talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada o'rganilgan psixologik va pedagogik yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash faqatgina aqliy faoliyat emas, balki shaxsning emotsional, ijtimoiy va motivatsion holatlari bilan ham bevosita bog'liqdir. Ta'lim jarayonida talabalarni mustaqil qaror qabul qilishga, mavjud axborotga shubha bilan qarashga, uni chuqur tahlil qilishga va xolis baholashga o'rgatish ularning hayotiy faoliyatida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Maqolada tahlil etilgan metodik yondashuvlar – interfaol ta'lim texnologiyalari, muammoli o'qitish, reflektiv savollar berish, fikr almashish va debatlar tashkil etish orqali talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish mumkinligi isbotlandi. Psixologik jihatdan esa, talabalar o'rtasida ijobiy emotsional muhit yaratish, o'z-o'zini anglash va baholash, ichki motivatsiyani rag'batlantirish orqali bu jarayonni yanada faol va barqaror holga keltirish mumkin.

Shuningdek, tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni o'qituvchi va talaba o'rtasidagi samarali muloqotga, o'qituvchining motivatsion va psixologik qo'llab-quvvatlashiga ham kuchli bog'liq. Bu jarayonda o'qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, tahlilga undovchi va ilhomlantiruvchi rolini bajarishi muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida pedagogik vositalar va psixologik yondashuvlar uyg'unligi zarur. Oliy ta'limda bu yo'nalishda maqsadli strategiyalar ishlab chiqish, o'qituvchilarning metodik savodxonligini oshirish va talabalarni faol, mustaqil fikrlovchi shaxslarga aylantirish bo'yicha tizimli ishlar olib borish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shu orqali nafaqat bilimli, balki ongli, tahliliy fikrlovchi, ijtimoiy mas'uliyatli yoshlarni voyaga yetkazish imkoniyati yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey J. (1933). How We Think. Boston: D.C. Heath.
 2. Paul, R., & Elder, L. (2012). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson Education.
 3. Vygotsky L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.
 4. Hasanboyeva O.S. (2020). "Pedagogik psixologiya" darsligi, Toshkent.
 5. Karimov A., Normurodova M. (2021). "Tanqidiy fikrlash va uni o'qitishda interfaol metodlar", O'zbekiston pedagogik jurnali.
 6. Marhamatova D.M. (2023). "Yoshlar tafakkurini rivojlantirishda psixologik yondashuvlar", Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to'plami.
- Outurally while including related LSI terms like "technical documentation" and "grammatical accuracy." Let me know if you'd like any adjustments before I continue.)